जलसंपदा विभाग

गट ब (अराजपत्रित) व गट क भरती परीक्षा

TCS स्पेशल

संपूर्ण मार्गदर्शक

- वरिष्ठ वैज्ञानिक सहायक
- कनिष्ठ वैज्ञानिक सहायक
- भू-वैज्ञानिक आरेखक
- सहायक आरेखक
- निम्नश्रेणी लघुटंकलेखक
- स्थापत्य अभियांत्रिकी सहायक
- प्रयोगशाळा सहायक
- अनुरेखक, दप्तर कारकून
- मोजणीदार, कालवा निरीक्षक
- सहायक भांडारपाल
- कनिष्ठ सर्वेक्षण सहायक

के'सागर

मराठी, इंग्रजी
बौद्धिक चाचणी (अंकगणितासह)
सामान्यज्ञान व तांत्रिकज्ञान

K'Sagar PUBLICATIONS

Published By

Sau. Shobhadevi Kshirsagar

K'Sagar Publications

'Suvarna Shilpa', 444/1 Shaniwar Peth,
Adjacent to Rajmachikar Flour Mill,
Near Dakshinabhimukhi
Maruti Temple, Pune - 411 030.
☎ 24450125, 24455435 9823118810

Email : customer@ksagar.com
sales@ksagar.com
website : www.ksagar.com

© K'Sagar Publications, Pune : 2008

Thoroughly Revised & Enlarged Ninth Edition : 2024

✤ ✤ ✤

The name K'Sagar is registered under the trade marks Act, 1999

✤ ✤ ✤

Printed at

A. R. Printers
Mangalwar Peth, Pune

✤ ✤ ✤

Typesetting

K'Sagar Publications, Pune

✤ ✤ ✤

Cover Design

K'Sagar Publications, Pune

✤ ✤ ✤

Price : 650/-

Our Firms

K'Sagar's House of Books
39/1, Durga Chambers, Jogeshwari Mandir Lane,
Pune - 411002. ✆ (020) 24483166
9923906500 8087722277

K'Sagar Book Centre
Nutan Classic, 639 Narayana Peth,
Appa Balwant Chowk, Pune - 411030.
✆ (020) 24453065 9823121395 9545567862/63

K'Sagar's House of Books
Satya-ganesh Sankul, (Saraswati Nivas)
122, Budhwar Peth, Jogeshwari Mandir Lane,
Pune - 411002. ✆ (020) 24465650 9923810566

Due care has been taken to ensure that the information provided in this book is correct. However, the authors and the publishers bear no responsibility for any damage resulting from any inadvertent omission or inaccuracy in the book.

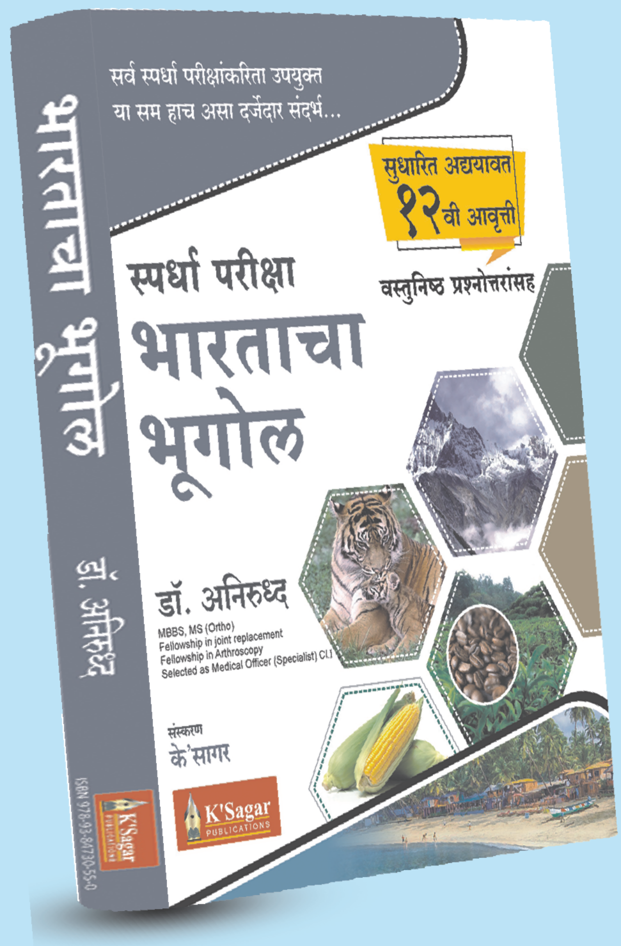

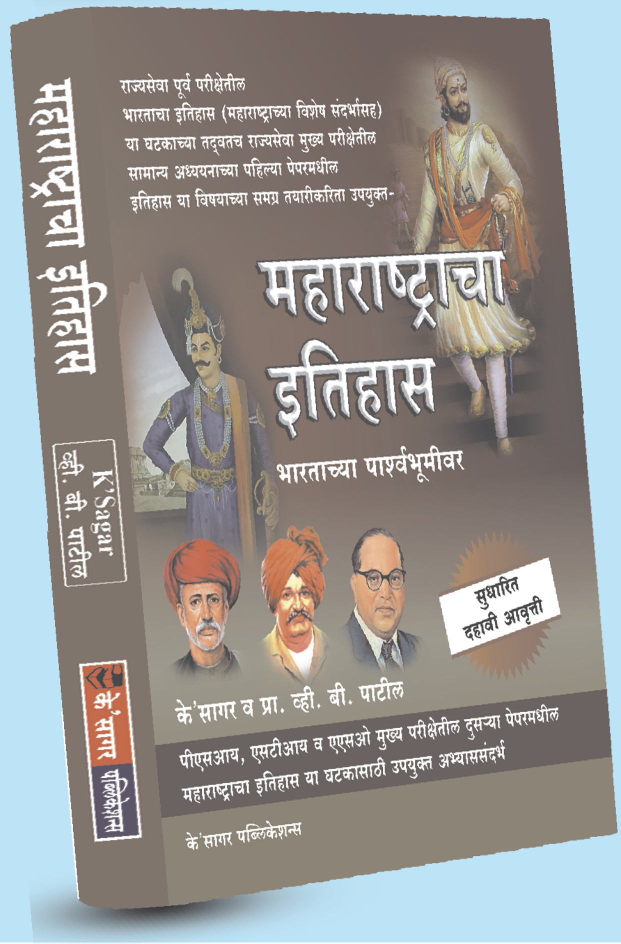

के'सागरीय

TCS व IBPS या संस्थांकडून स्पर्धा परीक्षा घेण्यात येऊन त्या आधारे राज्य शासनाकडून विविध विभागांतील कर्मचाऱ्यांची पदे भरली जात आहेत. अशा प्रकारच्या भरती परीक्षांसाठी के'सागर पब्लिकेशन्सने आतापर्यंत प्रकाशित केलेल्या सर्वच पुस्तकांना विद्यार्थिमित्रांचा अत्युत्तम प्रतिसाद लाभला आहे. विद्यार्थिमित्रांच्या या अभूतपूर्व प्रतिसादामुळे अशा अनेक पुस्तकांच्या अनेक आवृत्त्या प्रकाशित केल्या गेल्या आहेत.

आता जलसंपदा विभागाकडून राज्यभर जलसंपदा विभागातील वरिष्ठ वैज्ञानिक सहायक, कनिष्ठ वैज्ञानिक सहायक, भू-वैज्ञानिक सहायक, आरेखक, सहायक आरेखक, निम्नश्रेणी लघुटंकलेखक, स्थापत्य अभियांत्रिकी सहायक, प्रयोगशाळा सहायक, अनुरेखक, दप्तर कारकून, मोजणीदार, कालवा निरीक्षक, सहायक भांडारपाल, कनिष्ठ सर्वेक्षण सहायक इत्यादी पदे भरण्यासाठी TCS-IBPS या संस्थांच्या माध्यमातून ऑनलाईन पद्धतीने स्पर्धा परीक्षा घेतल्या जाणार आहेत.

वरीलपैकी स्थापत्य अभियांत्रिकी सहायक व अनुरेखक या पदांसाठीचा तांत्रिक अभ्यासक्रम वगळता अन्य पदांच्या तांत्रिक अभ्यासक्रमाचा यथायोग्य परामर्श प्रस्तुतच्या संदर्भात घेतला आहे. दप्तर कारकून, मोजणीदार व कालवा निरीक्षक या पदांच्या अभ्यासक्रमात तांत्रिकज्ञानाचा समावेश नाही. या पदांसाठी मराठी, इंग्रजी, बौद्धिक चाचणी व सामान्य ज्ञान हेच चार विषय प्रत्येकी ५० गुणांसाठी (प्रत्येकी २५ प्रश्न) आहेत.

वरीलपैकी बहुतेक पदांकरिता घेतल्या जाणाऱ्या लेखी परीक्षेत मराठी, इंग्रजी, सामान्यज्ञान (वा सामान्य अध्ययन), बौद्धिक चाचणी (अंकगणितासह) व तांत्रिक ज्ञान या पाच विषयांचा समावेश असून मराठी, इंग्रजी, बौद्धिक चाचणी (अंकगणितासह) व सामान्यज्ञान (वा सामान्य अध्ययन) या विषयांवर प्रत्येकी ३० गुणांचे बहुपर्यायी वस्तुनिष्ठ प्रश्न विचारले जाणार आहेत; तर तांत्रिक ज्ञानावर ८० गुणांचे प्रश्न विचारले जाणार आहेत.

उपरोक्त अभ्यासक्रमाचा यथायोग्य विचार करून अस्मादिकांनी स्पर्धा परीक्षा क्षेत्रातील आपल्या चाळीस वर्षांच्या प्रदीर्घ लेखनानुभवातून प्रस्तुतच्या 'जलसंपदा विभाग भरती परीक्षा संपूर्ण मार्गदर्शक' या पुस्तकाची रचना साकारली आहे. ही रचना साकारताना प्रकाशनाच्याच अनेक आवृत्त्या व अनेक पुनर्मुद्रणे झालेल्या संपूर्ण तलाठी या पुस्तकातील या परीक्षेस समान असलेल्या मॅटरमध्ये या परीक्षेस अधिक असलेला अभ्यासक्रम समाविष्ट करून पुस्तकाची रचना साकारली आहे; अर्थातच, संपूर्ण तलाठी या पुस्तकातील यशोदायी मॅटरमुळे प्रस्तुतच्या पुस्तकाची उपयुक्तता अधिकच वाढली आहे. ज्यांच्याकडे अगोदरच या वर्षीचे संपूर्ण तलाठी हे पुस्तक असेल, त्यांनीही ही बाब लक्षात घ्यावी. त्यांनी संपूर्ण तलाठी या पुस्तकाच्या जोडीने जिल्हा परिषद भरती परीक्षा व संपूर्ण कृषिसेवक ही पुस्तके अभ्यासल्यास त्यांना ते अधिक फलदायी व अधिक यशोदायी ठरेल.

उपरोक्त भरती परीक्षेचा उद्देश, स्वरूप व व्याप्ती लक्षात घेऊन सामान्यज्ञान विभागात कृषी व ग्रामीण विकास या प्रकरणांतर्गत मृदा, जमीन, बांध, जलसिंचन व जलसंधारण जैविक रासायनिक व सेंद्रिय खते, मूलस्थानी जलव्यवस्थापन भूपृष्ठावरील पाणी साठवण, भूगर्भातील पाणी साठवण, प्रमुख सिंचन पद्धती, कृषिविषयक योजना व कार्यक्रम आणि ग्रामीण विकास, कृषिक्षेत्रात जैविक तंत्रज्ञानाचा वापर, जैविक किड नियंत्रण, जैविक तंत्रज्ञानाचा वापर आदी घटकांचा व संबंधित प्रश्नांचा समावेश केला आहे.

महाराष्ट्रविषयक व भारतविषयक सामान्य माहिती आणि महाराष्ट्रावर (व महाराष्ट्रातील जिल्ह्यांवर) तद्वतच भारतावर आधारित प्रश्नही मोठ्या संख्येने दिले आहेत.

वरील सर्व बाबी लक्षात घेता आपला एक 'आदर्श' व 'विश्वासू मित्र' ठरण्याचे भाग्य या पुस्तकास लाभेल, असा सार्थ विश्वास वाटतो.

शुभेच्छांसह!

आपला,

व्ही . एस. क्षीरसागर

(K'Sagar)

संपूर्ण तलाठी व प्रस्तुतच्या पुस्तकातील जेवढा अभ्यासक्रम समान आहे, तेवढा मॅटर समान आहे. माहितीस्तव.

अनुक्रमणिका

विभाग पहिला : बुद्धिमापन चाचणी

१. आकलन व सूचनापालन ९

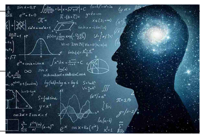

२. समसंबंध १४

३. वर्गीकरण १८

४. श्रेणी अथवा क्रम २१

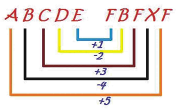

५. तर्कशक्ती व अनुमान २५

६. सांकेतिक लिपी ३१

७. विश्लेषण व संश्लेषण ३६

८. संमिश्र महत्त्वाचे प्रश्न ४०

विभाग दुसरा : अंकगणित

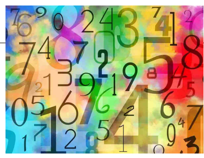

१. संख्या ५५

२. बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार, भागाकार ५६

३. ल.सा.वि. आणि म.सा.वि. ५८

४. वर्ग–वर्गमूळ, घन–घनमूळ ५९

५. अपूर्णांक ६०

६. दशांश अपूर्णांक ६१

७. घातांक ६३

८. पदावली ६४

९. सरळव्याज व चक्रवाढ व्याज ६५

१०. शेकडेवारी ६७

११. गुणोत्तर व प्रमाण ६७

१२. सरासरी ६८

१३. शेअर व दलाली ६८

१४. विविध परिमाणे ७०

१५. नफा–तोटा ७१

१६. काळ – काम – वेग ७३

१७. बैजिक राशींची किंमत ७५

१८. बहुपदी ७५

१९. समीकरणे आणि त्यांची उकल ७७

२०. भूमितीतील मूलभूत संबोध ७८

२१. काटकोन त्रिकोण, पायथागोरसचे प्रमेय ८०

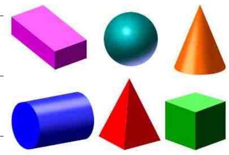

२२. त्रिकोणमिती ८३

२३. क्षेत्रफळ ८५

२४. पृष्ठफळ, घनफळ ८७

नमुना प्रश्नपत्रिका १ ८९

नमुना प्रश्नपत्रिका २ ९०

नमुना प्रश्नपत्रिका ३ ९१

नमुना प्रश्नपत्रिका ४ ९२

विभाग तिसरा : मराठी

उत्कर्ष = भरभराट
उपद्रव = त्रास
उपेक्षा = हेळसांड

१. समान अर्थाचे शब्द ९५

२. विरुद्ध अर्थाचे शब्द १०२

३. अनेक शब्दांबद्दल एक शब्द १०८

४. काही महत्त्वाचे शब्द व अर्थ ११५

५. सारखे भासणारे भिन्न अर्थाचे शब्द ११९

६. वाक्प्रचार व अर्थ १२२

७. एकाच शब्दाचे निरनिराळे अर्थ १२९

८. काही महत्त्वाच्या म्हणी व अर्थ १३३

९. आलंकारिक शब्द १४५

१०. शब्दविचार १४९

- नाम
- सर्वनाम
- विशेषण
- क्रियाविशेषण अव्यय
- शब्दयोगी अव्यय
- उभयान्वयी अव्यय
- केवलप्रयोगी अव्यय
- क्रियापदे

११.	मराठीतील लिंगविचार	१६७
१२.	मराठीतील वचनविचार	१६९
१३.	संधी	१७२
१४.	विभक्ती	१७७
१५.	समास	१८०
१६.	प्रयोग	१८५
१७.	विरामचिन्हे	१८८
१८.	काळ व अर्थ	१९०
१९.	संमिश्र महत्त्वाचे प्रश्न	१९४

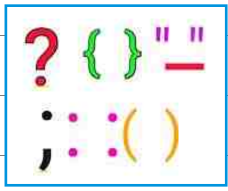

विभाग चौथा : इंग्रजी

1.	Synonyms	199
2.	Antonyms	206
3.	One word substitution	210
4.	Words Commonly Mis-spelt	217
5.	Uses of prepositions	219
6.	Words followed by particular prepositions	222
7.	Articles	225
8.	Agreement of the verb with its subject	228
9.	Tenses	230
10.	Mixed Questions Based on Grammar and Vocabulary	231
11.	Important Questions	235

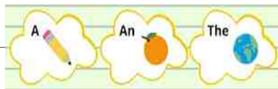

विभाग पाचवा : सामान्यज्ञान

१. महाराष्ट्रविषयक सामान्यज्ञान २४३

- प्राथमिक माहिती
- सीमेवरील राज्ये
- महाराष्ट्रातील जिल्हे
- लोकसंख्या
- स्त्री-पुरुष प्रमाण
- बालकांचे प्रमाण
- शहरी व ग्रामीण लोकसंख्या
- जन्म-मृत्युदर
- लोकसंख्येची घनता
- अनुसूचित जाति-जमातींची लोकसंख्या
- साक्षरता : २०११
- राज्यातून जाणारे राष्ट्रीय महामार्ग
- राज्यातून जाणारे लोहमार्ग
- महाराष्ट्रातील प्रमुख विमानतळ
- राज्यातील नद्या
- प्रमुख नद्या व उगमस्थाने
- नद्यांच्या काठांवरील प्रमुख स्थळे
- नद्या व प्रमुख धरणे
- नद्या व त्यांच्या उपनद्या
- कृषी उत्पन्न व उत्पादक प्रदेश
- फळे व संबंधित स्थळे
- कृषी उत्पन्न व प्रमुख जाती
- राज्यातील ऊर्जा प्रकल्प
- प्रमुख उद्योगधंदे व संबंधित स्थळे
- राज्यातील लघुउद्योग
- औद्योगिक विकासाशी संबंधित संस्था
- खनिजे व प्रमुख उत्पादक जिल्हे
- थंड हवेची ठिकाणे
- सागरतट
- महाराष्ट्रातील किल्ले
- अष्टविनायक स्थाने
- गुंफा मंदिरे
- राज्यातील ज्योतिर्लिंगांची स्थाने
- राज्यातील अभयारण्ये
- राज्यातील राष्ट्रीय उद्याने
- राज्यातील शिखरे
- राज्यातील प्रमुख घाट
- राज्यातील विद्यापीठे
- राज्यातील संस्थात्मक उपक्रम

२. **महाराष्ट्र– योजना, विकास व कल्याण** २६४

- महत्त्वाचे कार्यक्रम वा योजना
- विविध कल्याणकारी योजना/कार्यक्रम आणि अभियान
- या नोंदी घ्या!

३. **महाराष्ट्रावरील वस्तुनिष्ठ प्रश्न** २७९

- हे लक्षात ठेवा!
- वस्तुनिष्ठ प्रश्न

४. **महाराष्ट्रातील जिल्हे** ३०१

- मुंबई शहर व मुंबई उपनगर
- ठाणे
- पालघर
- रायगड
- रत्नागिरी
- सिंधुदुर्ग
- पुणे

- सातारा
- सांगली
- कोल्हापूर
- सोलापूर

- नाशिक
- अहमदनगर
- धुळे
- नंदुरबार
- जळगाव
- छत्रपती संभाजीनगर
- जालना
- बीड
- परभणी
- हिंगोली
- धाराशिव
- लातूर
- नांदेड
- बुलढाणा
- अकोला
- वाशिम
- अमरावती
- यवतमाळ
- वर्धा
- नागपूर
- भंडारा
- गोंदिया
- चंद्रपूर
- गडचिरोली

५. **भारत– भूगोल, अर्थ, योजना, उद्योग व विकास** ३२५

- दृष्टिक्षेपात भारत
- भारताची लोकसंख्या
- भारत– मानचिन्हे

- भारतातील राज्ये
- पर्वत व शिखरे
- भारतातील नद्या
- प्रमुख नद्या व काठांवरील शहरे
- जल व विद्युत प्रकल्प

- भारतातील औष्णिक विद्युत प्रकल्प
- अणुविद्युत प्रकल्प
- भारतातील कृषी-उत्पादने
- भारतीय कृषी उत्पादनातील विविध क्रांत्या
- भारतातील खनिजे
- उद्योगधंदे व प्रमुख शहरे
- लघुउद्योग व प्रसिद्ध ठिकाणे

- भारतातील पहिल्या व्यक्ती
- भारतातील पहिल्या महिला
- भारत– संकीर्ण
- भारतातील प्रसिद्ध स्थळे
- थंड हवेची ठिकाणे
- हे लक्षात ठेवा!

६. **आधुनिक भारताचा इतिहास** ३६८

- हे लक्षात ठेवा!
- वस्तुनिष्ठ प्रश्न

७. **महाराष्ट्रातील समाजसुधारकांचे कार्य** ३८५

- समाजसुधारक व त्यांची पत्रे
- समाजसुधारकांनी स्थापन केलेल्या संस्था
- समाजसुधारक व ग्रंथ संपदा

- विद्यमान समाजसुधारक
- हे लक्षात ठेवा!
- निवडक महत्त्वाचे प्रश्न
- वस्तुनिष्ठ प्रश्न

८. **भारतीय राज्यघटना** ४०६

- महत्त्वाच्या टीपा
- हे लक्षात ठेवा!
- वस्तुनिष्ठ प्रश्न

९. **पंचायतराज** ४२४

- हे लक्षात ठेवा!

१०. **ग्रामीण भागातील मुलकी व पोलीस प्रशासन** ४३३

- पोलीस पाटील
- कोतवाल
- तलाठी
- तहसीलदार
- जिल्हाधिकारी
- राज्यातील पोलीस यंत्रणा
- हे लक्षात ठेवा!

११. **पृथ्वी व सूर्यकुल** ४४०

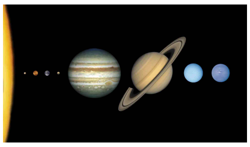

- सूर्यकुल
- पृथ्वी
- हे लक्षात ठेवा!

१२. **सामान्य विज्ञान** ४४५

- महत्त्वाची माहिती
- हे लक्षात ठेवा!
- स्पष्टीकरणे

१३. **तंत्रज्ञान घटक** ४५७

१४. **भारतीय अर्थव्यवस्था, आर्थिक व सामाजिक विकास (कृषी आणि ग्रामीण विकासासह)** ४६२

सामाजिक-आर्थिक विकासाचे निर्देशक

- जागतिक विकास निर्देशक, **2023**
- मानव विकास अहवाल-2021-22
- दारिद्र्यरेषेखालील लोकसंख्येचे प्रमाण
- भारतातील बेरोजगारी
- ग्रामीण विकासाच्या आणि सामाजिक योजना

ग्रामीण विकास

- ग्रामीण विकासाचे प्रयत्न
- स्वातंत्र्यपूर्वकाळातील ग्रामीण विकासाचे प्रयत्न
- कृषी, ग्रामीण विकास आणि रोजगार यांच्याशी संबंधित योजना/कार्यक्रम आणि अभियान
- महत्त्वाच्या नोंदी
- वस्तुनिष्ठ प्रश्न

लोकसंख्या, दारिद्र्य व बेरोजगारी

पंचवार्षिक योजना

संमिश्र महत्त्वाचे प्रश्न

१५. **पर्यावरण व प्रदूषण, हवामान बदल जैवविविधता व वन्यजीव** ५०६

- वस्तुनिष्ठ प्रश्न

१६. **भारताचे शेजारील राष्ट्रांशी संबंध** ५३५

- जागतिक लोकसंख्या (31 जुलै, 2023)
- भारताची शेजारील राष्ट्रांशी सीमा लांबी
- देश व लैंगिक असमानता निर्देशांक
- 2020-21 मधील भारताचा शेजारील राष्ट्रांबरोबरील व्यापार (मूल्ये रु. कोटीमध्ये)
- संयुक्त लष्करी सराव
- वस्तुनिष्ठ प्रश्न

१७. **कृषी व ग्रामीण विकास** ५५०

मृदा, जमीन, बांध, जलसिंचन व जलसंधारण

जैविक, रासायनिक व सेंद्रिय खते

- मूलस्थानी जलव्यवस्थापन
- भूपृष्ठावरील पाणी-साठवण
- भूगर्भातील पाणी-साठवण
- प्रमुख सिंचन पद्धती
- हे लक्षात ठेवा!
- वस्तुनिष्ठ प्रश्न

कृषिविषयक योजना व कार्यक्रम आणि ग्रामीण विकास

- कृषी क्षेत्राचे महत्त्व

कृषिविषयक योजना व कार्यक्रम

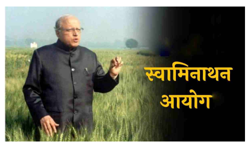

- स्वामीनाथन आयोग
- नवे कृषी धोरण
- दुसरी हरितक्रांती
- कापूस एकाधिकार खरेदी योजना
- सघन कापूस विकास कार्यक्रम
- वसंतराव नाईक शेती स्वावलंबन मिशन

■ राष्ट्रीय तेलबिया उत्पादन विकास कार्यक्रम
■ विदर्भातील ऊस-उत्पादनाचा विशेष कार्यक्रम
■ पीक विमा योजना
■ प्रधानमंत्री पीक विमा योजना

■ रोजगार हमी योजनेंतर्गत सिंचन विहिरी
■ मिनीकिट योजना
■ विशेष घटक योजना
■ कृषिपंढरी योजना
■ खतविकासाचा राष्ट्रीय कार्यक्रम
■ किमान आधारभूत किमती

कृषिक्षेत्रात जैविक तंत्रज्ञानाचा वापर

■ जैवतंत्रज्ञान धोरण - 2001
■ सेंद्रिय शेती
■ जैविक कीडनियंत्रण
■ जैविक खतांचा वापर
■ गुणवत्तावाढीसाठी जैविक तंत्रज्ञान

कृषी शिक्षण व आनुषंगिक

■ महाराष्ट्रातील कृषी विद्यापीठे
■ कृषी संशोधन संभाग
■ विद्यापीठनिहाय प्रमुख कृषी संशोधन प्रकल्प
■ राज्यातील भात-संशोधन केंद्रे

महाराष्ट्राचे कृषी विभाग

■ कृषी हवामान विभाग
■ कृषी संभाग

कृषिविषयक अद्ययावत नोंदी

■ पिकांची उत्पादनक्षमता
■ कृषिवल स्थिती
■ हे लक्षात ठेवा!
■ अन्नधान्य उत्पादने 2021-22
■ तेलबिया उत्पादन 2021-22
■ नगदी पिके उत्पादन 2021-22 (पहिल्या तीन क्रमांकाची राज्ये)
■ महत्त्वाचे प्रश्न

१८. चालू घडामोडी

५९६

■ मिस युनिव्हर्स, 2023
■ मिस इंडिया, 2023
■ विश्वचषक क्रिकेट स्पर्धा, 2023
■ चांद्रयान 3

लोकमान्य टिळक राष्ट्रीय पुरस्कार 2023

■ इंदिरा गांधी शांतता पुरस्कार
■ ग्रँडस्लॅम खुल्या टेनिस स्पर्धा
■ साहित्य अकादमी पुरस्कार
■ जम्मू आणि काश्मीर व लडाख
■ दादरा आणि नगर-हवेली व दमण आणि दीव (संघराज्य प्रदेशांचे विलीनीकरण) अधिनियम, 2019

राष्ट्रीय स्तरावरील उच्चपदस्थ

■ काही महत्त्वाचे उच्चपदस्थ
■ विविध आयोग मंडळे, बँका व संस्थानचे प्रमुख
■ महाराष्ट्राचे मंत्रिमंडळ

राज्यस्तरीय उच्चपदस्थ

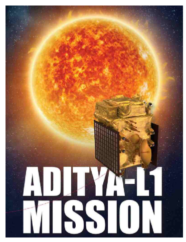

■ महाराष्ट्रातील उच्चपदस्थ
■ विविध जिल्ह्यांचे पालकमंत्री
■ आदित्य एल- 1 मोहीम
■ हे लक्षात ठेवा!
■ 69 वे राष्ट्रीय चित्रपट पुरस्कार - 2023